

A treia cale și social-democrația în România și Ungaria. Transformările ideologice ale stângii democratice contemporane și consecințele acestora

Abstract: *The electoral and organisational crisis of contemporary social democracy followed the footsteps of an ideological transformation that brought the democratic left very close to the political center. My paper describes how the substance of this concept (political center) changed during the last decades, and tries to determine how strongly connected is the crisis to the ascension of the „third way” doctrine. There are two cases which are analysed: the social democratic parties from Romania and Hungary. A section focuses on the communist past of this parties, and on how this past influenced their process of adaptation to the rules and practices of a liberal democracy. The arguments follow a mainly chronological path, explaining how the social democrats from the two countries embraced the „third way”, and how this shift affected their actions during the economic crisis and its aftermath. Observing the impact of policies of the Ponta and Gyurcsány governments is essential for reaching my conclusions. These conclusions notice that pivoting towards center is harmful for the electoral results of the social democrats. Nonetheless, the doctrinal identity of a party is not the only factor that has a role in its degree of success at the polls.*

Keywords: *political center, third way, social democracy, transition, Romania, Hungary.*

I. Cuvânt introductiv

Politica postbelică a țărilor europene aflate de partea vestică a Cortinei de Fier a fost dominată în bună măsură de două familii politice aflate pe poziții antagonice din punct de vedere ideologic: familia populară și cea social-democrată. Această stare de fapt a devenit și mai vizibilă începând cu anul 1979, an în care au avut loc primele alegeri directe pentru desemnarea membrilor Parlamentului European.

Cele două blocuri, aflate la dreapta, respectiv stânga eșichierului politic, și-au menținut supremația și după terminarea Războiului Rece.

Între 1979 și 1999 social-democrații au avut cel mai numeros grup parlamentar în legislativul de la Bruxelles, fiind secondai de

către populari. După 1999 popularii au ocupat prima poziție la fiecare rundă a alegerilor europarlamentare, social-democrații plasându-se de fiecare dată pe poziția a doua.¹ Pierderea întâietății a marcat alunecarea treptată a stângii democratice europene într-o criză care amenință în mod foarte serios să arunce poate cea mai importantă formațiune politică de pe continent în perioada postbelică într-o irelevanță totală.

Eugen GABOR

DrD

Sondajele de opinie sugerează că la alegerile europarlamentare din mai 2019, pentru prima dată în istorie, cele două familii politice nu vor mai reuși să obțină suficiente fotolii pentru a avea împreună majoritatea în PE.² Declinul lor a coincis cu marea criză economică și financiară începută în 2008. Felul în care social-democrații și popularii au ales să gestioneze problemele create de recesiune este unul din motivele care au stat la baza ascensiunii curentului populist.

În cazul social-democraților, politicile aplicate în ultimul deceniu au reușit să erodeze în mod substanțial bazinul electoral al acestora³. Aceste politici au avut prea puține în comun cu tradiția social-democrată postbelică, stând sub semnul transformărilor ideologice suferite de stânga europeană în deceniile de după prăbușirea Zidului Berlinului. Transformările la care mă refer și-au avut originea în dezbaterile doctrinare de la nivelul principalelor partide de stânga din Europa Occidentală și s-au extins treptat la toate formațiunile care compun Partidul Socialiștilor Europeni (PSE).

Nu au făcut excepție nici grupările din Europa Centrală și de Est, moștenitoare ale partidelor-unice din perioada comunistă, care au încercat după 1990 să se legitimeze din punct de vedere democratic prin accederea la marea familie social-democrată europeană. Astfel, modernizarea acestor formațiuni a presupus și acceptarea a ceea ce în literatura de specialitate a devenit cunoscut sub numele de „a treia cale”.

În lucrarea de față îmi propun să explic ce înseamnă această a treia cale, și să analizez maniera în care partidele social-democrate din România și Ungaria au preluat-o în anii 2000. Totodată, voi analiza și efectele pe care această preluare le-a avut asupra celor două formațiuni, atât din punct de vedere al politicilor aplicate în anumite domenii, cât și din punct de vedere al performanțelor electorale.

II. Centrul: de la Schlesinger la Giddens

După 1945, când extrema dreaptă arătase întregii lumi efectele devastatoare pe care le poate avea acapararea de către ea a procesului decizional de la nivel politic, iar extrema stângă amenința să își extindă influența pe întreg continentul european, mai mulți autori au început să susțină că sub umbrela noțiunii de centru pot fi așezate toate forțele politice care își demonstrează atașamentul față de valorile democrației liberale. Unul dintre acești autori este istoricul american Arthur M. Schlesinger Jr. .

Schlesinger a publicat în 1949 lucrarea intitulată „Centrul Vital”, în care argumentează că adevărata falie ce divizează politic lumea postbelică nu mai este cea dintre grupările de stânga și cele de dreapta, ci dintre cele fidele ideii de libertate și cele totalitare. Autorul acordă în paginile cărții sale o importanță sporită felului în care președintele american Roosevelt a modelat societatea după 1933, considerând că exemplul oferit de acesta demonstrează că probleme caracteristice democrațiilor capitaliste pot fi depășite și în absența recurgerii la soluții extremiste. În accepțiunea lui, diferențele dintre SUA și URSS scot în evidență cel mai bine diferențele dintre efectele politicilor centriste și efectele politicilor radicale.

În perioada în care Schlesinger își publica lucrările, măsurile economice și sociale ale guvernelor din democrațiile occidentale, stăteau, în bună măsură, indiferent de coloratura ideologică a acestora, sub semnul filosofiei intervenționiste keynesiene. Începând cu anii 1970 însă, centrul de greutate al spectrului politic va începe să revină treptat spre dreapta. Conservatorii vor începe să domine din nou bătaia ideilor, lucru care se va răsfrânge în mod evident și

asupra practicii politice. Se va intra astfel într-o nouă eră, pe care unii o etichetează drept neoliberală, care presupune demantelarea reglementărilor care aveau drept scop menținerea coeziunii sociale și încercarea eliminării cvasi-totale a statului din gestionarea economiei și a domeniului financiar.⁴

Acesta este contextul în care în anii 1990 începe procesul de reformare a social-democrației europene, proces ce duce la apariția celei de-a treia căi, modificând felul în care este înțeles conceptul de „centru politic”. Dacă pentru Schlesinger centrul era spațiul pe care adeptii democrației liberale trebuiau să îl protejeze în fața asalturilor fasciste și comuniste, pentru doctrinari precum Anthony Giddens centrul este zona care trebuie să fie oaza unei construcții ce abandonează nu doar filosofia neoliberală, ci și filosofia keynesiană specifică social-democrației postbelice.

Giddens, un sociolog britanic, a publicat în 1997 cartea intitulată „A treia cale. Reînnoirea social-democrației”. Aici el pledează pentru o modernizare a doctrinei social-democrate. Conform lui Giddens, noile realități economice, sociale și geopolitice necesită idei inovative, cele vechi nefiind compatibile cu o lume în care ritmul schimbărilor crește în mod constant.

În mod evident, a treia cale în teorie respinge și neoliberalismul și dereglementările al căror avocat este acest curent. Doctrina pune un mai mare accent pe ideea de comunitate decât dreapta, însă nu ezită să preia câteva teme și valori caracteristice mai degrabă conservatorismului. Centrismul lui Giddens consideră că responsabilitatea individuală este foarte importantă pentru progresul societății, crede că sistemul de protecție socială îi transformă pe beneficiari în dependenți, și este adeptul recurgerii la privatizări pentru a crește calitatea diferitelor tipuri de servicii.⁵ O asemenea imagine de ansamblu ne arată că a treia cale se îndepărtează într-adevăr de marxism și keynesianism, însă rămâne periculos de aproape de neoliberalism.⁶

Viziunea lui Giddens a fost transpusă în practică atât de premierul britanic Tony Blair (1997–2007), cât și de alți lideri social-democrați occidentali, printre care Bill Clinton și Gerhard Schroder.⁷ În Marea Britanie, Blair nu rupe legăturile cu moștenirea politică lăsată de liderul conservator Margaret Thatcher, el doar „pictând” o față mai umană și socială pe această moștenire compusă din privatizări, austeritate și dereglementări ce au avut un cost social extrem de ridicat.⁸

Blair și Schroder au publicat împreună în iunie 1998 un document intitulat „Europa: A treia cale/Noul centru”. Aici cei doi susțin că majoritatea cetățenilor nu mai acordă atenție dogmelor învechite ale stângii și drepte, și consideră că pe cale de consecință social-democrații trebuie să își modifice discursul și abordarea în așa fel încât oferta lor electorală să fie în continuare atractivă pentru acești oameni.⁹

Toate aceste idei s-au dovedit a fi contagioase pentru aproape întreaga stângă democratică europeană, incluzând aici și partidele social-democrate din Europa Centrală și de Est. Blair, Schroder și Clinton au reprezentat modele pentru mai mulți lideri din această regiune. În cele ce urmează ne vom îndrepta atenția asupra a două țări din această parte a continentului: România și Ungaria. Mai sus am arătat cum după 1945 social-democrații occidentali erau caracterizați de keynesianism economic și de combaterea discursurilor care pledau pentru preluarea oricărui tip de totalitarism. Pentru a putea înțelege mai bine care era bagajul doctrinar pe care îl purta stânga românească și maghiară în momentul intrării în contact cu filosofia celei de-a treia căi, este necesar să prezint pe scurt evoluția „înghețurilor” și „dezghețurilor” ideologice ale regimurilor comuniste din cele două țări.

III. Amprenta trecutului: social-democrații români și maghiari și moștenirea comunistă

Într-un studiu publicat în 2001, și intitulat „Strategiile Organizaționale ale Partidelor Comuniste în Europa Centrală și de Est, 1945-1989”, politologul american de origine poloneză Anna Gryzmala-Busse analizează felul în care partidele-unice au evoluat în cei 44 de ani, și cum a fost influențată soarta lor de maniera în care liderii lor s-au raportat la proiectele reformatoare. Ea argumentează că în postcomunism sunt preluate o serie de norme și practici politice specifice vechiului regim.¹⁰ Astfel, adaptarea continuatoarelor partidelor comuniste la noul sistem politic este mai ușoară decât ar părea la prima vedere. Gradul de adaptabilitate este influențat însă în foarte mare măsură de gradul de flexibilitate ideologică pe care l-au avut elitele comuniste. Autoarea consideră că urmașele formațiunilor comuniste care au fost pietrele de temelie ale unor regimuri care au permis un grad mai mare de liberalizare au performat electoral în anii tranziției; urmașele partidelor care au considerat dogma ca fiind prioritară nu au reușit să se descurce prea bine în alegerile de după 1989.¹¹

Gryzmala-Busse s-a concentrat în analizele ei pe două componente ale strategiei organizaționale: gradul de saturare a societății cu organizații de partid și tacticile de recrutare a noi membri.¹² Ea susține că partidele care au încercat să sufocă societatea prin extinderea filialelor și care au fost reticente în a atrage membri cu vederi diferite de cele ale leadershipului au fost mai predispuși la eșec în încercarea de a supraviețui după sfârșitul Războiului Rece.¹³

Cercetarea se referă doar la Polonia, Cehoslovacia și Ungaria. România nu este sub aria de acoperire a acesteia, însă o privire aruncată asupra istoriei comunismului din țara noastră ne poate arăta cum a fluctuat de-a lungul timpului flexibilitatea ideologică a regimului.

Instaurarea comunismului în România s-a produs prin ceea ce politicianul comunist (ulterior deținut politic) Belu Zilber numea „socialism prin descălecat”.¹⁴ La sfârșitul războiului, Partidul Comunist din România avea doar în jur de 1000 de membri. Preluarea puterii de către acesta s-a putut face doar cu ajutorul sovieticilor.

Imediat după 1945 a devenit evidentă intenția liderilor comuniști de a satura societatea cu organizații de partid. Dacă în momentul loviturii de stat de pe 23 august 1944 PCdR era formațiunea marxistă din Europa Centrală și de Est cu cei mai puțini membri, în 1947 ea număra deja 710.000 de aderenți.¹⁵ În ceea ce privește tacticile de recrutare, în primii ani ai regimului accentul a fost pus pe persoanele văzute ca având o origine socială „sănătoasă”. Atunci când după moartea lui Stalin din martie 1953 are loc o relativă răcire a relațiilor dintre București și Moscova, ea nu este sinonimă cu un început de liberalizare a regimului comunist autohton. Din contră, opoziția lui Gheorghe Gheorghiu-Dej față de directivele venite de la Kremlin era alimentată tocmai de dorința de a opri exportarea în România a procesului de destalinizare pe care Nikita Hrușciov și colaboratorii lui îl implementau în URSS.

În acest context, unele persoane din conducerea Partidului Muncitoresc Român (PMR) l-au contestat pe Gheorghiu-Dej, fără sorti de izbândă însă. Această „revoltă” însă nu trebuie confundată cu o încercare de flexibiliza din punct de vedere doctrinar regimul.¹⁶ Relevantă pentru încremenirea în stalinism a liderului PMR este și maniera în care a acționat după ce în 1958 se produce retragerea trupelor sovietice din România. Acest eveniment a adus cu sine un nou val de arestări și de procese politice.¹⁷ La începutul anilor 1960 falia dintre București și Moscova se adâncește, și se creează condițiile pentru o efemeră și limitată „liberalizare” a comunismului românesc. Principalul motiv de dispută este reprezentat de încercarea sovieticilor

de a impune transformarea economiei românești într-una preponderent agricolă. Un asemenea demers este respins de reprezentanții PMR, care vor publica în 1964 o declarație în care susțin că independența și suveranitatea României trebuie respectate.¹⁸

În mod evident, „revolta” comuniștilor români față de Kremlin nu a avut amploarea sau substanța revoltei care se produsese în Ungaria, sau a celei care urma să se producă în 1968 în Cehoslovacia. Cu toate acestea, ea a ridicat semne de întrebare cu privire la adevărata identitate doctrinară a PMR, existând o continuă ambiguitate în jurul acesteia. În anii 1950 Gheorghe Gheorghiu-Dej optase pentru prezervarea stalinismului cu scopul de a-și menține controlul asupra partidului și țării. În anii 1960, atât Gheorghiu-Dej, cât și mai ales succesorul lui, Nicolae Ceaușescu, aveau să ia anumite măsuri mai puțin dogmatice urmărind același scop. Astfel, vor exista politici care vor fi mai permissive cu inițiativa privată, și deținuții politici vor fi eliberați, renunțându-se aproape complet la teroarea caracteristică primilor ani ai regimului. Nu vom asista însă la o modificare fundamentală a naturii comunismului românesc. Strategia organizațională a partidului de controlare a societății prin saturarea ei se va menține. În ceea ce privește tacticile de recrutare a membrilor, nu va fi menținută intransigența referitoare la respingerea celor care nu proveneau din rândurile proletariatului sau ale țărănimii, însă nici nu se va renunța complet la tradiția antiintelectuală a formațiunii.¹⁹

Începutul sfârșitului pentru acest „dezgheț” ideologic se produce în 1971, după o vizită a lui Ceaușescu în Coreea de Nord, unde acesta este impresionat de modelul care avea cultul personalității drept componentă centrală.²⁰ În următorii 18 ani, Ceaușescu va duce la capăt procesul de transformare a regimului într-unul național-comunist, cu semnificative componente staliniste (mai ales pe plan economic).²¹

Trăgând linie, putem concluziona că potrivit teoriei Annei Gryzmala-Busse, succesoarea PCR ar fi trebuit să aibă dificultăți în a obține rezultate pozitive la confruntările electorale de după 1989. Înainte de a observa de ce această ipoteză nu este validă, și cum este infirmarea ei influențată de doctrina *third way*, trebuie să aruncăm o privire și asupra evoluției ideologice a regimului comunist de la Budapesta.

În Ungaria, ca și în România, comunismul este un produs de import. La alegerile din 1945, Partidul Comunist Maghiar (MKP) obține doar 16,9% din voturi.²² Totuși, formațiunea era mai numeroasă decât cea românească înainte de război, dar în perioada 1945–1947 ea nu își sporește membri într-un ritm la fel de alert ca PCdR.²³ În 1948, 12,3% din populația adultă a Ungariei făcea parte din partidul-unic.²⁴ Procentul nu este unul foarte mare, și, așa cum vom vedea mai jos, va scădea semnificativ de-a lungul timpului.

În primii ani ai regimului, în ceea ce privește tacticile de recrutare a membrilor, de regulă cei care nu aveau originea socială potrivită întâmpinau dificultăți semnificative. Cu toate acestea, formațiunea era suficient de tolerantă cu viziunile divergente încât să permită existența în sânul ei a unui grup care avea să devină vârful de lance al Revoluției din 1956. Acest eveniment marchează sfârșitul stalinismului în Ungaria.²⁵ Chiar dacă obiectivele lui, precum revenirea la pluripartidism sau părăsirea Pactului de la Varșovia, nu sunt îndeplinite din cauza intervenției sovietice, faptul că chiar și temporar un guvern dintr-o țară comunistă a încercat să atingă asemenea țeluri ne arată că atât societatea cât și clasa politică maghiară erau mai deschise la ideea de reformă decât societatea și clasa politică din România.

„Restaurația” de după înăbușirea revoltei nu a presupus nici pe departe revenirea la status-quo-ul ultimului deceniu. János Kádár, va coordona un regim ce treptat va oferi din ce în ce mai multe semne de renunțare la dogmatism. O schimbare foarte importantă față de epoca sta-

linistă poate fi observată în ceea privește procesul de selecție a cadrelor (accent mai mare pe birocrati și tehnocrați).²⁶ Notabilă este și scăderea semnificativă a procentului adulților maghiari care erau membri ai partidului-unic.²⁷ Astfel, dacă privim faptele cu ajutorul lentilei pe care ne-o oferă Gryzmala-Busse, imaginea de ansamblu este completă și clară: regimul comunist a fost unul destul de reformist, ceea ce a avut ca efect secundar și sporirea gradului de adaptabilitate al succesorului partidului-unic la democrația liberală și economia de piață.

Gryzmala-Busse și-a publicat lucrările citate în studiul de față la începutul anilor 2000, când filosofia *third way* se confunda cu social-democrația, și pe întreg continentul european multe partide social-democrate se aflau la guvernare. În deceniul anterior ea fusese martora unor succese remarcabile ale social-democrațiilor din Ungaria și Polonia. În acel moment concluziile cercetărilor pe care le-a făcut păreau mai mult decât plauzibile. În capitolele următoare vom încerca să înțelegem dacă există vreo legătură între pivotarea ideologică a stângii europene spre centru și infirmarea teoriei Annei Gryzmala-Busse de către scorurile obținute de social-democrații români și maghiari la alegerile din acest secol.

IV. Partidul Social Democrat (PSD) și cea de-a treia cale

Înainte de a analiza procesul de preluare de către PSD a doctrinei *third way*, este necesar să observăm evoluția formațiunii în anii 1990. Spre deosebire de Polonia și Ungaria, unde partidele comuniste și-au schimbat numele și identitatea ideologică în urma unor congrese, în România nu există o continuitate directă între partidul-unic și social-democrați. Din contră, formațiunea care și-a asumat social-democrația ca doctrină, înființată în februarie 1990 sub numele de Frontul Salvării Naționale (FSN), își avea originea în structura care preluase puterea în zilele Revoluției din 1989.²⁸ Cu toate acestea, continuitatea indirectă este indiscutabilă. Aceasta se manifestă atât la nivelul cadrelor, cât și la anumite aspecte ce țin de practica politică.²⁹

FSN înregistrează un succes electoral major la alegerile de pe 20 mai 1990³⁰, contrazicând ipoteza conform căreia succesoarele partidelor comuniste închistate din punct de vedere doctrinar sunt condamnate la eșec în mediul necunoscut al tranziției.

Convenția Națională a FSN din martie 1991 este primul eveniment la care se încearcă o clarificare a subiectului identității ideologice a partidului. Astfel, se afirmă despre Front că este un: „...partid de centru-stânga, cu o doctrină social-democrată.”³¹ Felul în care formațiunea se raporta la respectarea drepturilor și libertăților cetățenești punea sub semnul întrebării veridicitatea acestei auto-caracterizări. Lucrurile nu era suficient de clare nici atunci când venea vorba de politicile economice și sociale care trebuiau aplicate: în FSN se confruntau mai multe tabere, cu viziuni diferite. Confruntarea acestora, care oarecum simplist era etichetată drept una dintre conservatori și reformatori, va duce în primăvara lui 1992 la scindarea FSN. Chiar dacă din punct de vedere juridic continuatorul FSN va fi Partidul Democrat (PD) condus de Petre Roman (liderul așa-zisului grup reformist), noi ne vom îndrepta atenția în continuare asupra Partidului Democrației Sociale din România (PDSR), grupare ce a preluat o bună parte din demnitatea FSN³², și a fost văzută la nivelul opiniei publice ca succesoarea Frontului mai ales pentru că era condusă în mod informal de liderul-fondator al acestuia, președintele României Ion Iliescu. PDSR, care în primele luni de existență a purtat numele de Frontul Democrat al Salvării Naționale (FDSN), își asumă identitatea doctrinară social-democrată.³³

Avem astfel în România anului 1992 două formațiuni politice care se considerau a fi social-democrate. Prima, condusă de Petre Roman, nu era îndepărtată ca viziune de liniile directoare pe care peste câțiva ani Anthony Giddens le va seta curentului third way. Roman pune foarte mare accent pe privatizări și pe reducerea rolului jucat de stat în economie, considerând încă din 1990 că țara nu se află într-o fază politică, ci într-una tehnocrată în care specialiștii trebuiau să găsească cele mai bune soluții pentru a conecta țara economic (și nu numai) la Vestul Europei.³⁴ Cea de-a doua, condusă de Ion Iliescu, nu era contaminată de fundamentalismul pieței libere, dar nici nu demonstrase că merita cu prisosință să fie considerată social-democrată. În partid existau într-adevăr persoane cu valori de stânga, și se acorda atenție reducerii costurilor sociale ale reformelor, însă asta, la fel ca în anii comunismului, nu din cauza unei viziuni ideologice foarte clare, ci din cauza unor calcule legate de păstrarea puterii.

Alegerile parlamentare și prezidențiale din 1992 sunt câștigate de FDSN, care va fi principalul partid de guvernământ în perioada 1992-1996. Formațiunea va colabora însă o bună parte a acestei perioade, cu grupări radicale de dreapta.³⁵ Pe de altă parte însă, în intervalul amintit au loc și evoluții care deschid calea spre compatibilizarea PDSR cu standardele necesare pentru accesarea în familia socialistă europeană. Modernizarea partidului, care va fi sinonimă cu adoptarea celei de-a treia căi, poate începe doar în momentul în care liderii lui își asumă drept țel primordial integrarea euro-atlantică a României. Acest lucru se întâmplă pe 21 iunie 1995, odată cu adoptarea „Declarației de la Snagov”.³⁶ Important pentru creșterea respectabilității PDSR și a liderilor săi în ochii reprezentanților social-democrației occidentale a fost și felul în care s-a produs alternanța la putere din 1996. După ce opoziția a câștigat alegerile³⁷, tranziția s-a produs pașnic, fără nici un fel de turbulențe.

Era PDSR-ul anului 1996 mai apropiat de imaginea unui partid social-democrat occidental postbelic decât FDSN-ul anului 1992 sau FSN-ul anului 1990? Cu siguranță da. Însă progresele care au fost făcute nu au fost suficient de solide ca să ne permită să tragem concluzia că identitatea doctrinară a formațiunii era și în realitate cea de pe hârtie.³⁸ Ion Iliescu susține că el dorise să implementeze în România modelul social-democrat suedez.³⁹ Nu este exclus ca asta să fi fost într-adevăr intenția lui. Cert este însă că ea nu a fost concretizată.

În 1997 Ion Iliescu preia în mod formal conducerea partidului, și încearcă să îl transforme în așa fel încât să fie concomitent atractiv pentru electorat pe plan intern și suficient de onorabil pe plan extern pentru ca stânga occidentală să îl vadă drept un potențial partener. Principalul lui colaborator în acest demers va fi Adrian Năstase.⁴⁰ Năstase se va axa pe cultivarea relațiilor externe ale partidului, încercând să îi faciliteze accesarea în Internaționala Socialistă (IS) și Partidul Socialiștilor Europeni (PSE).

Eșecurile coaliției de guvernare cu o componență preponderent de centru-dreapta din perioada 1996-2000 vor facilita revirimentul electoral al PDSR. Totuși, pentru a își îndeplini și cel de-al doilea obiectiv menționat la începutul paragrafului anterior, social-democrații vor trebui și să își asume responsabilitatea pentru câteva din erorile comise în trecut. Acest lucru e făcut în oferta electorală publicată de partid la începutul campaniei electorale din toamna lui 2000. O primă greșeală menționată are legătură cu ritmul lent în care au fost făcute privatizările. Privind retrospectiv cei 7 ani în care s-au aflat la putere, social-democrații consideră că au făcut prea puține privatizări, iar în cazul celor realizate procesul a fost unul anevoios. Putem observa aici tipul de logică ce caracterizează filosofia third way: sectorul public trebuie să fie cât mai restrâns, iar rolul statului în economie cât mai diminuat.

Toată această încercare de cosmetizare a imaginii partidului, cosmetizare dublată și de modificarea substanței doctrinare a acestuia, este nu doar inspirată de curentul *third way/neu mitte*, ci este și proiectată în coordonare cu reprezentanții ai acestuia.⁴¹ Desigur, ar fi o exagerare să afirmăm că în 2000–2001 PDSR devenise deja un partid complet aliniat la liniile trasate de Giddens. Însă e evident că procesul de aliniere începuse, și acest lucru îmbunătățea semnificativ șansele de integrare europeană ale formațiunii.

PDSR câștigă alegerile din toamna lui 2000, iar confruntarea din turul secund al prezidențialelor este evenimentul care conferă pe deplin legitimitate democratică formațiunii și liderului ei, atât în ochii adversarilor interni, cât și în ochii potențialilor parteneri externi.⁴² La începutul anilor 1990, FSN părea unul din principalele obstacole în calea democratizării României. În toamna lui 2000, PDSR era „...singura mișcare politică capabilă să stăvilească ascensiunea electorală a extremismului.”⁴³

Noul guvern, unul minoritar al PDSR condus de Adrian Năstase, va fi investit și cu sprijinul Uniunii Democratice a Maghiarilor din România (UDMR). UDMR făcuse parte din coaliția guvernamentală din perioada 1996–2000, și colaborase în mod constant înainte de 1996 cu opoziția anti-FSN/FDSN/PDSR. Faptul că acum decisese să colaboreze cu social-democrații constituia bifarea unui nou punct de pe lista cu cerințele ce trebuiau îndeplinite în vederea aderării la PSE. Încă din 1993 socialiștii europeni subliniaseră că respectarea drepturilor minorităților naționale și colaborarea cu acestea reprezintă o condiție *sine qua non* pentru un veritabil partid al stângii democratice.⁴⁴

Unul din pașii finali spre acceptarea partidului în IS și PSE a fost făcut în vara lui 2001, odată cu fuziunea PDSR-ului cu Partidul Social-Democrat Român (PSDR). PSDR, partid istoric, fusese reînființat în ianuarie 1990, și era formațiunea care se considera continuatoarea tradiției social-democrate interbelice și antebelice.⁴⁵ Începând cu 1991, formațiunea se va alătura mai multor alianțe politice. În primă fază va deveni parte a Convenției Democratice Române (CDR), structură a forțelor de dreapta. Într-o a doua fază, PDSR va forma o nouă alianță, de data aceasta cu PD, partidul lui Petre Roman, și astfel va fi parte a coaliției de guvernare din perioada 1996–2000. Conflictele care au măcinat această coaliție vor deschide calea spre o reorientare de tipul celei pe care am văzut-o și la UDMR, și în cele din urmă, pe 16 iunie 2001, PDSR și PSDR fuzionează, formând Partidul Social-Democrat (PSD)⁴⁶, nume care e păstrat până astăzi.

Lideri ai PSDR care fuseseră în exil în Europa Occidentală colaboraseră cu socialiștii europeni și înainte de 1989.⁴⁷ Astfel, după 1989 partidul devenise automat membru asociat al PSE, și facilitase acceptarea PD-ului în familia politică a socialiștilor. În 2001, el va juca un rol similar și pentru formațiunea lui Ion Iliescu și Adrian Năstase, transferându-i statutul de membru asociat al PSE.⁴⁸

Pentru PSD, perioada 2001–2004 este marcată de tensiuni între Ion Iliescu și Adrian Năstase. Ca și la începutul anilor 1990, Iliescu este cel care este reticent atunci când vine vorba de aplicarea unor reforme care limitează posibilitatea statului de a interveni în economie, în timp ce premierul este susținătorul entuziast al acestora. Chiar dacă președintele și câțiva din consilierii lui vor încerca să tempereze propunerile de factură neoliberală, majoritatea acestora vor fi puse în practică. Politicile guvernamentale vor reuși să alimenteze o creștere economică solidă și sustenabilă, însă în același timp reducerea sectorului public și fetișizarea inițiativei private și a investițiilor străine sunt dublate de numeroase scandaluri de corupție care erodează treptat încrederea electoratului în Năstase și PSD.

Poate cel mai important conflict între Iliescu și Năstase legat de politicile economice și fiscale s-a desfășurat în 2003, când ministrul finanțelor de la acea dată, Mihai Tănăsescu, a propus, cu acordul premierului, renunțarea la taxarea progresivă și implementarea unei cote unice de impozitare. Modificarea a fost abandonată abia în urma insistențelor lui Iliescu.⁴⁹ În mod ironic, înfrângerea lui Adrian Năstase în turul al doilea al alegerilor prezidențiale din 2004 va deschide calea unei guvernări care în 2005 va introduce cota unică de 16%.⁵⁰ PSD se plasase pe primul loc la parlamentare, însă pierderea fotoliului de la Cotroceni va fi sinonimă cu revenirea dreptei la putere.

Revenit în opoziție, PSD va trece în 2005 printr-o serie de transformări care vor definitivă preluarea de către partid a doctrinei third way. La Consiliul PSE de la Viena din iunie 2005, social-democrații români vor fi acceptați ca membrii cu drepturi depline. La acea dată ei aveau deja o nouă conducere, în urma Congresului din luna aprilie. După înfrângerea de la prezidențiale, Adrian Năstase renunțase la șefia partidului, astfel că pentru această poziție s-au confruntat Ion Iliescu și Mircea Geoană. Iliescu este învins⁵¹, iar înfrângerea lui este sinonimă cu o și mai pronunțată abandonare de către partid a viziunii care favoriza intervenția statului în economie și planificarea strategică.⁵²

Mircea Geoană a publicat în 2008 o carte, intitulată „Modelul social românesc”, a cărei prefață a fost semnată chiar de Anthony Giddens. Apariția volumului a fost precedată de o dezbateră organizată la București la care Giddens și Geoană au vorbit tocmai despre cum a treia cale, adaptată la realitățile românești, poate duce la succese electorale pentru social-democrați în viitor.⁵³

Mircea Geoană a avansat de-a lungul timpului și propuneri care pot fi considerate a fi mai degrabă social-democrate decât centriste, cum ar fi revenirea la impozitarea progresivă.⁵⁴ Un asemenea demers nu intra în contradicție cu preceptele celei de-a treia căi. El reprezenta însă totuși un pas înapoi de la filosofia fiscală neoliberală a guvernării Năstase. Per total însă, viziunea lui Geoană nu era în mod fundamental diferită de cea a unuia din colaboratorii săi, sociologul clujean Vasile Dâncu. Dâncu afirma în 2008 următoarele: „*Stânga ar trebui să-și schimbe metoda, modul de gândire, modelele de acțiune, concepția despre stat și piață dar și un nou alt tip de raporturi cu cetățenii. Stânga tradițională se ocupa de reglementări, de naționalizări, pune taxe și cheltuia pe protecție pasivă. Acum e nevoie de adaptări mai subtile la o realitate schimbată.*”⁵⁵

Schimbarea rețetei doctrinare nu a adus însă cu sine și revirimentul electoral al partidului, Geoană având în fruntea PSD 6 înfrângeri electorale consecutive.⁵⁶ Sigur, din punct de vedere strategic adoptarea celei de-a treia căi reprezintă în mod evident o respingere a tradiției social-democrate postbelice. Din punct de vedere tactic, poate însă că o coordonare doctrinară cu Occidentul părea soluția potrivită pentru modernizarea unui partid care în anii 1990 întâmpinase dificultăți în a se legitima din punct de vedere democratic. Iar eșecul filosofiei third way nu avea să devină evident decât după marea criză economică și financiară începută în 2008. Cu toate acestea, în perioada 2005-2008 existau semnale cu privire la acest eșec care în 2000, anul în care Adrian Năstase începuse să colaboreze cu social-democrații germani, nu existau.⁵⁷

Eșecurile electorale l-au costat în cele din urmă pe Mircea Geoană funcția de președinte al PSD. La Congresul partidului din februarie 2010, Geoană este învins de către Victor Ponta (37 de ani), absolvent de Drept, fost procuror și ministru. Ponta a fost susținut în cursă de o coaliție ad-hoc destul de eclectică din punct de vedere doctrinar, care îi includea pe mentorul său politic Adrian Năstase, pe fostul președinte Ion Iliescu, dar și pe mulți dintre cei care facili-

taseră victoria lui Geoană din 2005.⁵⁸ El declarase în repetate rânduri că Tony Blair este modelul lui politic și că este convins că replicarea acestui model în România va fi încununată de succes. De altfel el s-a întâlnit în repetate rânduri atât cu Blair, cât și cu Peter Mandelson.⁵⁹

Ponta devine premier în mai 2012, ocupând această funcție până în noiembrie 2015 (PNL participă la guvernare doar până în martie 2014). Foarte important și grăitor este faptul că în cei trei ani și jumătate în care conduce guvernul, el nu întreprinde nicio acțiune în vederea renunțării la cota unică de impozitare de 16%. Refuzul de a reveni la taxarea progresivă reflectă un tip de atitudine ce prioritizează stabilitatea mediului de afaceri în fața reducerii inegalităților sociale. Aceeași logică alimentează și decizia de reducere a taxei pe dividende de la 16% la 5%.⁶⁰ Asemenea măsuri vin să întărească una din concluziile unui raport publicat de think-tank-ul „Democracy Institute”, concluzie conform căreia reducerea fiscalității, continuarea privatizărilor și reducerea cheltuielilor guvernamentale au reprezentat piloni ai guvernării Ponta.⁶¹

Trebuie menționat faptul că unele măsuri de reducere a fiscalității au avut un impact social pozitiv, fiind mai apropiate ca substanță de programele social-democrate clasice decât de cele ale stângii „reformate” de Giddens, Blair și Schroder. Astfel, politici precum cele de reducere a Taxei pe Valoare Adăugată (TVA) de la 24% la 20% (sau chiar 9% la anumite produse) au produs o reducere temporară a prețurilor la bunuri și servicii care astfel au devenit mai accesibile pentru cei din păturile sociale inferioare.⁶²

În ceea ce privește educația, una din principalele probleme ale sistemului românesc de învățământ este reprezentată de subfinanțare. În 2008 partidele parlamentare semnaseră un acord prin care se angajau să acorde anual minim 6% din PIB bugetului educației.⁶³ Niciun guvern nu a respectat însă ulterior acordul, cabinetele conduse de Victor Ponta nefăcând excepție. Procentele alocate de acestea au fost următoarele: 2,97%(2013), 3,09% (2014) și 3,24% (2015).⁶⁴

Legat de sistemul universitar, o problemă serioasă, a cărei rezolvare în mod normal ar fi trebuit să reprezinte o prioritate pentru un guvern social-democrat, dar nu a reprezentat, este lipsa de echitate: „Chiar dacă România a trecut prin două decenii de reformă în învățământul superior asumându-și filosofia masificării educației, învățământul superior continuă să fie o zonă mai puțin accesibilă pentru segmentele mai sărace sau mai dezavantajate ale populației. Îngrijorarea pentru echitate la nivel național este mai degrabă retorică, fiind o componentă insignifiantă înconjurată de numeroase politici meritocratice ce vizează învățământul superior.”⁶⁵

În ceea ce privește sistemul de sănătate, întâlnim una din problemele pe care le-am putut observa și la educație: subfinanțarea. Acesta este unul din motivele pentru care medicii decid să emigreze sau să lucreze în mediul privat.⁶⁶ În perioada 2012-2015 guvernele conduse de Ponta alocă anual bugetului sănătății aproximativ 5% din PIB, în condițiile în care media la nivelul UE era de 6.5%. În cei trei ani și jumătate sunt luate însă și unele măsuri cu un caracter social-democrat mai pronunțat. De exemplu, sunt redeschise 27 de spitale care fuseseră închise în perioada guvernării de dreapta, ceea ce facilitează accesul la servicii medicale al locuitorilor din mediul rural și din orașele mici. Totodată, executivul se opune schimbării sistemului de asigurări medicale în sensul privatizării acestuia.⁶⁷

În ceea ce privește alte politici sociale ale guvernului, Ponta și colaboratorii săi au implementat măsuri care îi îndepărtează cel puțin parțial de spectrul neoliberal. Pensiile și salariile angajaților din sectorul public au fost mărite, iar alocația pentru copii a fost dublată, chiar dacă valoarea ei rămâne extrem de redusă⁶⁸. Salariul minim a fost și el majorat în etape succesive, însă, per total, aceste măsuri au avut doar un impact limitat în ce privește scăderea ratei sără-

ciei și excluziunii sociale. Chiar dacă în Constituție se declară că România este stat social⁶⁹, realitatea contrazice această afirmație, și asta și din cauza faptului că în perioada 2012-2015 guvernele conduse de Victor Ponta au pendulat între politici centriste și politici social-democrate, nu de puține ori neglijându-le pe acestea din urmă.

Ieșirea social-democraților de la guvernare este facilitată de pierderea de către Ponta a alegerilor prezidențiale din 2014. În programul electoral pe care îl publicase în campanie, liderul PSD făcuse următoarele precizări: „Șansele economice de care se bucură România trebuie direcționate în mod special către zonele și categoriile profund afectate de sărăcie, pentru a le ridica nivelul de trai. Trebuie avut în vedere că dezvoltarea economică nu este un scop în sine, ea este indispensabilă României, dar trebuie pusă în slujba și în beneficiul cetățenilor. Astfel, creșterea economică trebuie direcționată, așa cum s-a întâmplat în ultimii doi ani, spre reducerea diferențelor dintre cei bogați și cei săraci și creșterea nivelului de trai pentru toți.”⁷⁰ În același context, el a susținut că dorește „...promovarea unei Românie corecte, bazată pe echitate socială, pe solidaritate și dreptate...”⁷¹.

Cu siguranță s-ar putea scrie un studiu separat care să analizeze care au fost principalele motive care au stat la baza înfrângerii lui Ponta de la prezidențiale. Un astfel de studiu ar putea să verifice veridicitatea următoarei ipoteze: Ponta a pierdut și pentru că atâta vreme cât a fost premier nu a acționat viguros și decisiv în sensul atingerii obiectivelor sociale prezentate în paragraful anterior.

Trăgând linie, putem spune că social-democrații români au fost succesori unui partid comunist închisat din punct de vedere ideologic, nu au avut o identitate doctrinară clară în anii 1990, și cu toate acestea au obținut succese electorale răsunătoare (1990, 1992), punând astfel sub semnul întrebării teoria Annei Gryzmala-Busse la care m-am referit în capitolul anterior. Acceptarea PSD în IS și PSE a fost dublată de preluarea modelului third way, preluare ce a devenit completă în 2005, odată cu înfrângerea lui Ion Iliescu în alegerile interne. În epoca celei de-a treia căi (epocă ce s-ar putea să fie la final, având în vedere că PSD se apropie din ce în ce mai mult de spectrul populismului central-est european prezent în Ungaria și Polonia), social-democrații au obținut și victorii electorale (2012, 2016), dar și înfrângeri care au zguduit formațiunea (2009, 2014). Una peste alta însă, PSD nu a cunoscut declinul majorității partidelor stângii europene, asta probabil și pentru că politicile sociale pe care le-a aplicat au avut efecte mai pozitive pentru majoritatea populației decât politicile sociale ale guvernărilor de dreapta.

V. Partidul Socialist Maghiar (MSZP) și cea de-a treia cale

Ca și în cazul capitolului precedent, înainte de a vorbi despre debutul contactelor dintre socialiștii maghiari și reprezentanții mișcării third way, voi face o succintă prezentare a evoluției partidului în anii 1990. Așa cum am amintit anterior, continuitatea dintre Partidul Comunist Maghiar (MKP) și Partidul Socialist Maghiar (MSZP) este una directă.⁷² Printre liderii MSZP regăsim persoane care au ocupat poziții importante în regimul comunist: Imre Pozsgay⁷³, Gyula Horn, Rezső Nyers și Miklos Németh.

Primele alegeri la care participă MSZP sunt legislativele din martie-aprilie 1990.⁷⁴ Formațiunea obține 10,89% din voturi. În cei patru ani de guvernare a dreptei (1990-1994), MSZP încearcă să profite de exilarea în opoziție pentru a se reorganiza, căutând să se adapteze din mers la noul context politic, economic și social

Guvernul Forumului Democrat Maghiar (MDF) a fost condus într-o primă fază de Jozsef Antall, apoi de Péter Boross. Sub conducerea lui Antall, guvernul a fost unul destul de stabil, o bună parte a populației susținând reformele avansate de acesta, chiar dacă nu de puține ori costul lor social era unul ridicat. Moartea lui Antall⁷⁵ va eroda capitalul electoral al MDF, alimentând astfel revirimentul socialiștilor.

În momentul alegerilor parlamentare din 1994, formațiunea socialistă era condusă de Gyula Horn. În campania electorală partidul s-a declarat de acord cu faptul că procesul de privatizare trebuia continuat și extins, dar, spre deosebire de MDF, SzDSz (liberali) sau Fidesz (partidul lui Viktor Orbán), a susținut că ritmul reducerii sectorului public și modalitățile de atingere a acestui țel trebuiau adaptate în așa fel încât ratele inflației și șomajului să fie ținute sub control. Horn a propus un pact social între guvern, sindicate și patronate, care să seteze liniile directoare în ceea ce privește evoluția prețurilor, salariilor și conținutul altor politici.⁷⁶

În primii ani de existență, la fel ca FSN între 1990 și 1992, MSZP era împărțit în două tabere, prima mai „conservatoare”, mai favorabilă păstrării unor elemente din etatismul și centralismul anilor Războiului Rece, cea de-a doua reformistă, mai favorabilă preluării complete a modelului economic occidental. Nu putem însă afirma că gruparea reformistă era una în totalitate neoliberală. Ideea pactului social, care acorda un cuvânt important de spus atât guvernului, cât mai ales sindicatelor, pornise din interiorul acestei grupări. Foarte important este și faptul că divergențele dintre tabere nu au dus la o scindare de genul celei care în România a dus în 1992 la formarea FDSN.

La urne, în mai 1994, situația a fost următoarea: „...rezultatele electorale au condus la reorganizarea totală a spectrului politic intern: socialiștii au câștigat 33% din suportul popular (dar: grație legii electorale speciale care favoriza câștigătorii, au primit în final 54% din locurile din Parlament), în timp ce Forumul Democrat Maghiar a obținut doar 12% din sufragiile populare.”⁷⁷ Chiar dacă dețineau 209 din cele 386 de locuri din Parlament, socialiștii au decis să formeze o coaliție de guvernare cu liberalii. Asemenea soluții erau gândite pentru că ele arătau că o formațiune ce avea rădăcini într-un regim totalitar era capabilă să funcționeze în conformitate cu regulile pluripartidismului, și mai mult decât atât, era dispusă să colaboreze cu grupări ce aveau o coloratură ideologică diferită.

Filosofia executivului condus de Gyula Horn va avea și componente de natură intervenționistă și etatistă, apropiate ca substanță de social-democrația keynesiană, însă va reprezenta punctul de plecare și pentru o serie de politici cu un impact social profund negativ. În 1995 cabinetul a pus în practică așa-numitul pachet Bokros, pachet ce conținea măsuri de austeritate deosebit de severe: tăieri ale ajutoarelor sociale, creșteri salariale cu mult sub rata inflației, introducerea unor taxe de școlarizare, continuarea reducerii sectorului public.⁷⁸ Aceste măsuri se presupune că au salvat Ungaria de la faliment, și au contribuit la reluarea creșterii economice.⁷⁹ Ele au adâncit însă criza socială ce afecta o bună parte din populație încă din perioada guvernării anterioare. Ca și în cazul României, socialiștii au clamat că obiectivul lor este acela de a feri păturile sociale defavorizate de efectele negative ale tranziției, însă au eșuat în atingerea acestui obiectiv, aplicând politici mai degradabile decât social-democrate.

Horn va avea mai mult succes pe plan extern, atât în funcția de premier, cât și în funcția de președinte al MSZP. În 1995 formațiunea socialistă devine membru asociat al PSE. Relația dintre liderii stângii occidentale aflate în curs de reformare și cei ai stângii maghiare avea să rămână excelentă în perioada următoare.⁸⁰ Compatibilitatea dintre cele două părți, atât din punct de vedere doctrinar cât și din punct de vedere al practicii politice, era mult mai mare decât în cazul relațiilor dintre PSE și PDSR.

Principalul succes extern al lui Horn ca șef al guvernului este reprezentat de acceptarea Ungariei ca membru NATO în 1997.⁸¹ Aici avem de-a face cu o nouă similaritate cu cazul românesc: succesoarele partidelor-unique din perioada comunistă, care nu de puține ori (mai ales în România) au fost acuzate că ar avea simpatii pro-ruse și ar fi dispuse să cultive relațiile cu Federația Rusă în dauna celor cu țările occidentale, sunt cele care asigură integrarea euroatlantică a celor două țări.

În campania electorală din 1998, Gyula Horn își axează discursurile pe faptul că executivul condus de el reușise să repună economia maghiară pe picioare, oprise creșterea inflației și obținuse mai multe succese în politica externă. Principalul adversar al socialiștilor s-a dovedit a fi Viktor Orbán, liderul Fidesz. Acesta și-a asumat ca obiective nu doar combaterea criminalității și a corupției, ci și combaterea sărăciei și reducerea șomajului, ținte care în mod tradițional sunt mai degrabă apanajul partidelor de stânga.

În mai 1998, la urne MSZP obține cel mai mare număr de voturi, însă Fidesz și aliații lui vor avea din cauza felului în care este construit sistemul electoral cu 14 mandate parlamentare mai mult (148 versus 134). Declinul socialiștilor este unul spectaculos, ei pierzând față de legislatura anterioară nu mai puțin de 75 de poziții. La fel de spectaculoasă este și ascensiunea formațiunii lui Orbán, care va avea 128 de fotolii în plus. La doar 35 de ani (cel mai tânăr premier maghiar din secolul 20), liderul Fidesz va prelua conducerea unei coaliții guvernamentale din care mai făceau parte FKgP (formațiune a micilor proprietari agricoli) și MDF.⁸²

În atare condiții, Gyula Horn va renunța la conducerea partidului, rămânând un simplu membru al legislativului, și va fi înlocuit de către László Kovács, un diplomat maghiar care activase în perioada comunistă și fusese ministru de externe în cabinetul Horn, și care avea să ocupe o poziție de comisar european între 2004 și 2010.⁸³ Sub coordonarea lui va avea loc o temporară reînnoire a formațiunii spre o viziune mai etatistă, mai apropiată de valorile și principiile social-democrației de dinainte de triumful curentului *third way*.⁸⁴

Revolta anti-neoliberală a conducerii MSZP ia sfârșit brusc la congresul din iunie 2001 odată cu nominalizarea drept candidat pentru funcția de prim-ministru a lui Péter Medgyessy, fost ministru de finanțe în două rânduri (1986-1987 și 1996-1998), care nu era membru de partid și care se declara a fi reprezentantul „centrului național”. Socialiștii fuseseră adepții austerității între 1994 și 1998, dar își justificaseră acțiunile susținând că nu au avut încotro, fiind plasați cu spatele la zid de către moștenirea economică lăsată de guvernarea precedentă. Acum însă ei, prin alegerea lui Medgyessy, deschideau de bunăvoie calea spre altoirea social-democrației maghiare cu elemente liberale și conservatoare⁸⁵, altoire ale cărei efecte astăzi par a fi ireversibile.

În campania electorală din 2002 premierul Orbán, care spre finalul anilor 1980 și la începutul anilor 1990 fusese exponentul unui curent anticomunist de factură liberală, a adoptat un discurs din ce în ce mai naționalist, cu puternice accente populiste. De cealaltă parte, socialiștii s-au axat mai puțin pe construirea de proiecte alternative, concentrându-se pe criticarea lui Orbán și a derivelor sale.⁸⁶ La urne, în aprilie 2002, atât MSZP cât și Fidesz vor obține cu puțin peste 40%, demonstrând că au monopolizat scena politică maghiară. Chiar dacă socialiștii vor avea cu aproape 60.000 de voturi în plus față de conservatori, formațiunea lui Orbán va mai multe fotolii parlamentare, însă nu suficiente pentru a-i asigura majoritatea.⁸⁷ Prin urmare MSZP revine la guvernare, formând, ca și în 1994, o coaliție cu liberalii de la SZDSZ. Noul cabinet va fi condus de către „reprezentantul centrului național”, Péter Medgyessy.

Executivul va lua o serie de măsuri menite să repare daunele sociale produse de reformele precedentului guvern socialist: salariile personalului bugetar vor fi mărite cu 50% și vor fi fă-

cute creșteri și în ceea ce privește pensiile și indemnizațiile pentru studenți.⁸⁸ Putem astfel vedea că varianta maghiară a celei de-a treia căi era mai puțin neoliberală decât varianta pe care am văzut-o la Adrian Năstase. Efectul pozitiv al acestor politici din punct de vedere al atragerii de capital electoral va fi însă atenuat de mai multe scandaluri care vor afecta stabilitatea cabinetului. În 2004, Medgyessy va încerca să îl înlocuiască pe ministrul economiei (SZDSZ), și se va lovi nu doar de opoziția liberalilor, ci și de opoziția a unei părți din MSZP. Acest conflict, declanșat de o serie de acuzații de corupție la adresa liberalilor, va duce la demisia premierului.

Noul șef al executivului va fi un alt personaj cu rădăcini politice în comunism, dar care în anii tranziției activase în mediul privat: Ferenc Gyurcsány. Gyurcsány, care în 2004 avea 43 de ani, era economist de profesie și în anii 1980 fusese unul din liderii organizației de tineret a Partidului Comunist. În postcomunism a devenit un prosper om de afaceri, și a revenit în politică în 2000, devenind membru al MSZP.⁸⁹ În 2002 a devenit consilier al lui Medgyessy, apoi ministru al tineretului și sportului, poziție de pe care va fi propulsat în 2004 în funcția de premier. Ca și în cazul predecesorului său, el nu ocupă și funcția de președinte al principalului partid al coaliției de guvernare.

La preluarea mandatului, Gyurcsány susține că vrea să fie vectorul unei guvernări curajoase realizate de o stângă încrezătoare în forțele proprii. Concomitent, voci din partid susțin că „MSZP și-a căutat conducătorul ideal și acum, în fine, l-a și găsit.”⁹⁰ De fapt însă, Gyurcsány, a cărui „stângă încrezătoare în forțele proprii” trebuia să fie una care să reproducă modelul laburist al lui Tony Blair (mentorul lui politic)⁹¹, va fi cel sub a cărui coordonare va începe declinul socialiștilor.

Primul mandat al premierului va fi unul scurt, pentru că în primăvara lui 2006 este organizată următoarea rundă de alegeri legislative. Pentru prima dată după 1989, ele asigură supraviețuirea guvernului aflat în funcție. Pe prima poziție se clasează MSZP, cu 43,21% din voturi, iar pe următorul loc se regăsește Fidesz, cu 42,03%.⁹² Diferența dintre cele două partide este semnificativ mai mare atunci când vine vorba de numărul de mandate parlamentare: 186 versus 164. Astfel, coaliția MSZP – SZDSZ rămâne la putere.

Cât de neoliberală va fi cea de-a treia cale a lui Gyurcsány? Dacă ne uităm la taxare, ajungem la concluzia că este mai puțin neoliberală decât cea a lui Victor Ponta. Gyurcsány moștenește un sistem de impozitare progresiv, pe care îl păstrează neschimbat. Dacă în acest punct avem o diferență față de cazul românesc, în altele putem observa și similitudini. De exemplu, cabinetul social-liberal va reduce TVA de la 25% la 20%. În schimb însă avem de-a face și cu majorări pe fondul globalizării crizei economice. Astfel, în 3 ani contribuția la sistemul de asigurări de sănătate crește de la 4% la 6%, iar cea la sistemul de pensii de la 8,5% la 9,5%.⁹³

În ceea ce privește educația, nici cabinetul Gyurcsány nu asigură 6% din PIB pentru bugetul acestui domeniu. Mai mult decât atât, alocarea scade de la 5,3% (2006) la 4,9% (2009). Cu privire la acest lucru trebuie făcute însă două observații. În primul rând, această scădere se produce în contextul recesiunii, în timp ce guvernul Ponta menține procentul în jurul cifrei de 3% în contextul unei creșteri economice solide. În al doilea rând în Ungaria anulul 2009 procentul este cu aproape 2% mai mare decât cel din România anulului 2015.⁹⁴

Dincolo de finanțare însă, executivul gestionează învățământul într-o manieră mai degrabă neoliberală decât social-democrată. Problema lipsei de echitate în accederea la universități este prezentă și aici.⁹⁵ Iar această lipsă de echitate a fost pe punctul de a fi adâncită de politicile gu-

vernului. Premierul a propus introducerea unei taxe pentru studenți de la plata căreia ar fi fost scutite doar cele mai severe cazuri sociale. În cele din urmă s-a renunțat la această modificare doar pentru că ea a fost respinsă de către populație în cadrul unui referendum desfășurat în primăvara lui 2008.⁹⁶

În ceea ce privește sistemul de sănătate, guvernul a acționat în mod evident în conformitate cu o viziune complet neoliberală. Ministrul sănătății a propus⁹⁷, următoarele măsuri: privatizarea sistemului de asigurări de sănătate, liberalizarea pieței farmaceutice și introducerea sistemului de coplată pentru serviciile medicale. Intrarea lor în vigoare a fost blocată la referendumul la care m-am referit în paragraful anterior.⁹⁸

Poate singurul detaliu în care guvernul Gyurcsány poate fi considerat mai apropiat de social-democrație decât cabinetele conduse de Victor Ponta din punct de vedere al gestionării sistemului de sănătate este cel legat de finanțare: în 2006, bugetul acestui domeniu era de 8,1% din PIB; în 2009 scăzuse la 7,5%.⁹⁹ Vedem astfel că în 2009 Ungaria are o cifră cu mai bine de 2% mai mare decât România în 2014.¹⁰⁰

În ceea ce privește politicile sociale, în primul rând trebuie precizat faptul că executivul va mări salariul minim de la 247,16 euro (ianuarie 2006) la 293,08 euro (iulie 2008), însă din cauza recesiunii în ianuarie 2009 suma va scădea la 268,09 euro.¹⁰¹ Se înregistrează și creșteri ale pensiilor și ale alocațiilor pentru copii. Per total, între 2006 și 2009 cheltuielile guvernului pentru protecție socială vor crește de la 22% la 22,9% din PIB. În comparație, în 2013, în România cabinetului Ponta, nivelul acestor cheltuieli era de doar 14,8% din PIB.¹⁰² Prin urmare, putem concluziona că în pofida încercărilor de a implementa măsuri compatibile cu fundamentalismul pieței libere în educație și sănătate, guvernul Gyurcsány a acordat o mai mare importanță protejării categoriilor sociale defavorizate decât guvernele Ponta din țara noastră.

În perioada celui de-al doilea mandat al lui Ferenc Gyurcsány (2006-2009), problemele legate de criza economică nu vor fi singurele pe care premierul (în 2007 devenise și președintele MSZP) va trebui să le înfrunte. În toamna lui 2006 a apărut în presă înregistrarea unui discurs controversat ținut de premier în spatele ușilor închise.¹⁰³ Astfel, cu popularitatea știrbită atât de acest scandal, care va provoca numeroase manifestații de protest, cât și de efectele recesiunii și de eșecul reformelor pe care dorise să le implementeze în sănătate și învățământ, Gyurcsány va demisiona în martie 2009 atât din fruntea guvernului cât și de la conducerea MSZP.¹⁰⁴ Premier până la alegerile legislative din 2010 va fi un alt personaj lipsit de un profil ideologic foarte clar, anteprenorul Gordon Bajnai.

În aprilie 2010, MSZP înregistrează o înfrângere zdrobitoare, obținând doar 19,3% din voturi. Viktor Orbán redevine premier, începând astfel hegemonia Fidesz în politica maghiară, hegemonie de factură naționalist-populistă ce continuă și astăzi. MSZP va încerca să se reorganizeze, dar nu va reuși de-a lungul timpului decât să devină din ce în ce mai șubredă. În 2011 Gyurcsány va părăsi partidul, înființând o nouă formațiune, Coaliția Democratică (DK). În 2014 toate forțele politice de centru-stânga din Ungaria vor forma o coaliție electorală, însă nu vor reuși să obțină decât 25% din voturi, față de cele 44% ale celor de la Fidesz.¹⁰⁵ În 2018, înfrângerea este și mai clară: coaliția electorală din care MSZP a făcut parte câștigă doar 20 de mandate parlamentare¹⁰⁶, cu 13 mai puține decât obținuse partidul în 1990, la doar câteva luni după ce își schimbase numele din MKP în MSZP.

În concluzie, putem spune că inițial evoluția electorală și organizațională a socialiștilor confirmă teza Annei Gryzmala-Busse: succesoarea unui partid comunist flexibil din punct de vedere ideologic se adaptează ușor la regulile jocului democratic și are succes la urne. Lu-

crurile se schimbă însă după 2006, și asta și din cauza transformărilor doctrinare prin care trece partidul. În anii 1990 liderii acestuia fac primii pași înspre neoliberalism, și sunt pedepsiți de electorat pentru asta în 1998. După 2002, noul leadership, care își asumă poziționarea la centru, recurge la un mix de politici neoliberale și social-democrate, mărinind doza primelor pe măsură ce valul recesiunii globale se apropie de Europa Centrală și de Est

VI. Concluzii

Am putut observa, cu câteva diferențe, același eclecticism doctrinar specific curentului third way și la PSD, mai ales după 2005, și la MSZP, mai ales după 2004. Prin urmare, de ce astăzi una dintre ele este la guvernare, în urma unei victorii categorice la legislativele din 2016, iar cealaltă se află în opoziție de aproape 9 ani? Începând cu primii ani ai secolului XXI, reversul teoriei Annei Gryzmala-Busse începe să pară valabil: stânga democratică eșuează în țările unde regimurile comuniste au fost mai „liberale”, în timp ce ea se menține la vârf în unele din țările care au avut regimuri mai închistate din punct de vedere ideologic. Sunt societățile central-est-europene dispuse să se întoarcă spre un model care amintește de autoritarismul vechiului regim în condițiile efectelor imprevizibile ale globalizării unui capitalism din ce în ce mai dezlănțuit? O cercetare separată cu siguranță că ar putea să ofere un răspuns la această întrebare.

Evoluțiile surprinse în capitolele anterioare sugerează două răspunsuri posibile la prima întrebare din paragraful de mai sus. În primul rând, a contat faptul că în Ungaria guvernul socialist a fost cel care a trebuit să gestioneze efectele crizei economice, pe când în România această sarcină a revenit unui partid de centru-dreapta. Probabil că dacă în România anilor 2010-2012 guvernarea ar fi fost exercitată de PSD, nu am fi avut măsuri cu un impact social extrem de negativ, cum au fost tăierile salariale sau închiderile de spitale, însă în orice caz am fi avut de-a face cu politici care ar fi șubrezit din punct de vedere electoral formațiunea. Apelând la un exercițiu de istorie contrafactuală, putem să ne imaginăm cum ar fi arătat politica românească dacă Mircea Geoană ar fi câștigat alegerile prezidențiale din 2009. El ar fi trebuit să se confrunte cu recesiunea, în timp ce Traian Băsescu în calitate de lider al opoziției ar fi încercat să îi submineze autoritatea. Șansele unor victorii social-democrate la legislativele din 2012 sau 2016 ar fi fost probabil mai reduse. În al doilea rând, socialiștii maghiari (începând cu 1998) și cei români (începând cu 2001) s-au confruntat cu personaje al căror profil politic prezintă câteva asemănări. Viktor Orbán și Traian Băsescu au puncte comune atât în ceea ce privește discursul, cât și în ceea ce privește practica politică. Una dintre marile diferențe dintre ei este însă că partidul lui Orbán a reușit să obțină întâietatea electorală, și să o păstreze, în mediul rural și în urbanul mic, pe când partidul lui Băsescu nu a reușit cu adevărat niciodată să suprimă rădăcinile PSD-ului în aceste zone. Asta și din cauza naturii politicilor sociale aplicate de cei doi lideri.

Astăzi, aparent, cea de-a treia cale, odată cu alunecarea înceată dar sigură în irelevanță a formațiunilor care au ales să o adopte, începe să devină istorie. Însă liniile ei directe tind să supraviețuiască, beneficiind de un ingenios proces de rebranding. Înainte de alegerile prezidențiale din 2017 din Franța, pe care urma să le câștige, Emmanuel Macron afirma următoarele: „Munca politică nu ar trebui nici să se rezume la a aplica dogme. Nimic nu este mai opus concepției mele asupra politicii decât obstinarea ideologică. Concetățenii noștri nu mai așteaptă de la factorii de răspundere să conducă dezbateri politice abstracte, ci să ofere lucrurilor un rost și să dezvolte soluții concrete și eficiente.”¹⁰⁷ Prima dată viziunea aceasta con-

form căreia trăim într-o lume postideologică a eşuat. Rămâne de văzut dacă a doua oară va avea succes, sau, din contră, istoria se va repeta, de data aceasta ca o farsă.

Note

¹ <http://www.europe-politique.eu/elections-europeennes.htm>, consultat pe 07. 11. 2018.

² <https://pollofpolls.eu/EU>, consultat pe 07. 11. 2018.

³ <https://www.socialeurope.eu/explaining-the-electoral-debacle-of-social-democratic-parties-in-europe>, consultat pe 07. 11. 2018.

⁴ SOROS George, *The Crisis of Global Capitalism. Open Society Endangered*, Little Brown and Company, London, 1998, p. X.

⁵ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/458626.stm>, consultat pe 10. 11. 2018.

⁶ ȚĂRANU Andrei (ed.), *The Quality of Democracy in the New Political Era*, Filidiritto Editore, Bologna, 2017, Chapter 7: Gabor Eugen, The Impact of Left-Wing Parties on Open Societies in Central and Eastern Europe: Romania and Hungary. Ponta and Gyurcsány Governments, p. 57.

⁷ MACSHANE Denis, *Brexit. How Britain Will Leave Europe*. I.B Tauris, London, 2015, p. 89.

⁸ MACSHANE Denis, op. cit. , p. 85.

⁹ BLAIR Tony, SCHROEDER Gerhard, *Europe: The Third Way/Die Neue Mitte*, The Friedrich Ebert Foundation, South Africa Office, June 1998, pp. 2-3.

¹⁰ GRZYMALA-BUSSE Anna M., *Reedeming the communist past: the regeneration of communist parties in East Central Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002, p. 21.

¹¹ GRZYMALA-BUSSE Anna M, „The Organisational Strategies of Communist Parties in East Central Europe, 1945-1989”, *East European Politics and Society*, vol. 15, nr. 02, 2001, p. 421.

¹² Ibidem, pp. 421-422.

¹³ Ibidem, pp. 422-423.

¹⁴ CONSTANTINIU Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2011, p. 447.

¹⁵ BARBU Daniel, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, editura Nemira, București, 2004, p. 90.

¹⁶ CONSTANTINIU Florin, op. cit. , pp. 476-477.

¹⁷ Ibidem, p. 484.

¹⁸ Ibidem, p. 487.

¹⁹ Ibidem, pp. 492-493.

²⁰ ILIESCU Ion, *Destinul unui om de stânga. Amintiri*, editura Litera, București, 2014, pp. 259-262.

²¹ CONSTANTINIU Florin, op. cit. , p. 494.

²² GRZYMALA-BUSSE Anna M., *Reedeming the communist past: the regeneration of communist parties in East Central Europe*, p. 445.

²³ BARBU Daniel, op. cit., p. 90.

²⁴ GRZYMALA-BUSSE Anna M., *Reedeming the communist past: the regeneration of communist parties in East Central Europe*, p. 446.

²⁵ CONSTANTINIU Florin, op. cit. , p. 477.

²⁶ GRZYMALA-BUSSE Anna M., *Reedeming the communist past: the regeneration of communist parties in East Central Europe*, p. 449.

²⁷ Ibidem, p. 446.

²⁸ STOICA Stan, *România după 1989: Enciclopedie de istorie*, editura Meronia, București, 2010, p. 31.

²⁹ BARBU Daniel, op. cit., pp. 189-190.

³⁰ STOICA Stan, op. cit., p. 35.

³¹ STOICA Stan, op. cit., p. 42.

³² Ibidem, p. 53.

³³ Idem.

- ³⁴ DE MONTBRIAL Thierry, Jurnal românesc – Journal de Roumanie, traducere de Doina Romanenko, editura RAO, București, 2012, p. 26.
- ³⁵ STOICA Stan, op. cit., p. 66.
- ³⁶ ILIESCU Ion, *Fragmente de viață și de istorie trăită*, editura Litera, București, 2011, p. 295.
- ³⁷ STOICA Stan, op. cit., p. 335.
- ³⁸ GABOR Eugen, op. cit., p. 44.
- ³⁹ ILIESCU Ion, *Fragmente de viață și de istorie trăită*, pp. 6-7.
- ⁴⁰ SCURTU Ioan (coordonator), *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est*, volumul 1, editura Fundației Culturale Române, București, 2003, p. 297.
- ⁴¹ Ibidem, p. 85.
- ⁴² SCURTU Ioan, op. cit., pp. 300-301.
- ⁴³ BARBU Daniel, op. cit., p. 41.
- ⁴⁴ SKRZYPEK Ania, *Europe, Our Common Future*, FEPS – Foundation for European Progressive Studies, Belgium, 2013, p. 77.
- ⁴⁵ STOICA Stan, op. cit., p. 30.
- ⁴⁶ Ibidem, p. 126.
- ⁴⁷ SOARE Sorina, „Le role de l'Internationale Socialiste et du Parti du Socialistes Europeens dans l'investiture democratique des sociaux-democraits roumains”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, volumul II, nr.4, 2002, pp. 1197-1198.
- ⁴⁸ Ibidem, p. 1194.
- ⁴⁹ BAN Cornel, *Ruling ideas: how global neoliberalism goes local*, Oxford University Press, New York, 2016, p. 102.
- ⁵⁰ <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1246247-guvernul-aprobat-cota-unica-impozitare-16.htm>, consultat pe 13.11.2018.
- ⁵¹ ILIESCU Ion, *Fragmente de viață și de istorie trăită*, editura Litera, București, 2011, p. 505.
- ⁵² ȚĂRANU Andrei (ed.), *The Quality of Democracy in the New Political Era*, Filidiritto Editore, Bologna, 2017, Chapter 7: Gabor Eugen, The Impact of Left-Wing Parties on Open Societies in Central and Eastern Europe: Romania and Hungary. Ponta and Gyurcsány Governments, p. 57.
- ⁵³ <https://www.9am.ro/stiri-revista-presei/2007-11-10/geoana-si-guiddens-pledeaza-pentru-reforma-psd.html>, consultat pe 13. 11. 2018.
- ⁵⁴ <https://www.hotnews.ro/stiri-arhiva-1211411-mircea-geoana-declanseaza-revolutia-roz.htm>, consultat pe 13. 11. 2018.
- ⁵⁵ SULTĂNESCU Dan, TEODORESCU Bogdan, „Stânga românească – începutul sfârșitului, sau un nou început?”, *Polis*, volum IV, nr. 1 (11), 2016, p. 145.
- ⁵⁶ Idem.
- ⁵⁷ HUREZEANU Emil, op. cit., p. 157.
- ⁵⁸ https://adevarul.ro/locale/cluj-napoca/grupul-cluj-traectoria-politicienilor-ardeal-inlaturarea-ion-iliescu-varful-psd-scandalul-golanii-curvele-1_557afc9bcfbc376e35381b3b/index.html, consultat pe 14.11.2018.
- ⁵⁹ <http://www.progressionline.org.uk/2014/09/19/looking-to-new-labour/>, consultat pe 14. 11. 2018.
- ⁶⁰ <https://www.hotnews.ro/stiri-opinii-20538343-reducerea-impozitului-dividende-16-5-ajuns-situatia-bucura-pentru-ceva-era-normal-intample.htm>, consultat pe 14. 11. 2018.
- ⁶¹ <https://www.1.agerpres.ro/economie/2013/10/15/democracy-institute-economia-romaneasca-are-potentialul-de-a-deveni-tigrul-balkanilor-17-11-05>, consultat pe 14. 11. 2018.
- ⁶² ȚĂRANU Andrei (ed.), *The Quality of Democracy in the New Political Era*, Filidiritto Editore, Bologna, 2017, Chapter 7: Gabor Eugen, The Impact of Left-Wing Parties on Open Societies in Central and Eastern Europe: Romania and Hungary. Ponta and Gyurcsány Governments, p. 58.
- ⁶³ ABRAHAM Florin, *Romania Since the Second World War. A Political, Social and Economic History*. Bloomsberry, New York, 2017, p. 73.
- ⁶⁴ https://adevarul.ro/educatie/scoala/educatiaramane-2018-repententa-bugetului-cresterele-directionate-exclusiv-salariile-profesorilor-1_5a37f87f5ab6550cb8558665/index.html, consultat pe 14. 11. 2018.

⁶⁵ CURAJ Adrian, DECA Ligia, EGRON-POLAK Eva, SALMI Jamil, *Higher Education Reforms in Romania. Between the Bologna Process and National Challenges*. Springer, 2015, p. 83.

⁶⁶ ABRAHAM Florin, op. cit., p. 176.

⁶⁷ ȚĂRANU Andrei (ed.), *The Quality of Democracy in the New Political Era*, Filidiritto Editore, Bologna, 2017, Chapter 7: Gabor Eugen, *The Impact of Left-Wing Parties on Open Societies in Central and Eastern Europe: Romania and Hungary*. Ponta and Gyurcsány Governments, p. 59.

⁶⁸ ABRAHAM Florin, op. cit., pp. 176-177.

⁶⁹ http://www.cdep.ro/pls/dic/site.page?den=act2_1&par1=1#t1c0s0sba1, consultat pe 14. 11. 2018.

⁷⁰ BUTI Daniel, RADU Alexandru (editori), *România între lucrul bine făcut și marea unire*, editura Pro Universitaria, București, 2015, p. 166.

⁷¹ Ibidem, p. 156.

⁷² SCURTU Ioan, op. cit., p. 262.

⁷³ Idem.

⁷⁴ Ibidem, p. 263.

⁷⁵ <https://www.highbeam.com/doc/1P2-979404.html>, consultat pe 15. 11. 2018.

⁷⁶ http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2141_94.htm, consultat pe 15. 11. 2018.

⁷⁷ SCURTU Ioan, op. cit., p. 280.

⁷⁸ SCHMIDT-SCHWEIZER Andreas, *Politische Geschichte Ungarns von 1985 bis 2002: von der liberalisierten Einparteienherrschaft zur Demokratie in der Konsolidierungsphase*. Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007. p. 293.

⁷⁹ http://nol.hu/belfold/meghalt_horn_gyula-1394823, consultat pe 15. 11. 2018.

⁸⁰ SKRZYPEK Ania, op. cit., p. 70.

⁸¹ <http://www.nato.int/docu/comm/1997/970708/home.htm>, consultat pe 15. 11. 2018.

⁸² http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2141_98.htm, consultat pe 16. 11. 2018.

⁸³ <http://www.dw.com/en/barroso-hands-out-new-eu-commission-posts/a-1296475>, consultat pe 16.11.2018.

⁸⁴ https://24.hu/belfold/2006/01/19/magyar_szocialista_part_tortenete/, consultat pe 16. 11. 2018.

⁸⁵ ROMSICS Ignác. *A Harmadik Magyar Köztársaság. 1989-2009*, Kossuth Kiado, Budapest, 2010, p. 33.

⁸⁶ http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2141_02.htm, consultat pe 16. 11. 2018.

⁸⁷ http://archive.ipu.org/parline-e/reports/arc/2141_02.htm, consultat pe 16. 11. 2018.

⁸⁸ <http://www.origo.hu/itthon/20020719medgyessy1.html>, consultat pe 16. 11. 2018.

⁸⁹ https://24.hu/belfold/2006/01/19/magyar_szocialista_part_tortenete/, consultat pe 16. 11. 2018.

⁹⁰ https://24.hu/belfold/2006/01/19/magyar_szocialista_part_tortenete/, consultat pe 16. 11. 2018.

⁹¹ http://kitekinto.hu/bem-rakpart/2010/04/06/mester_es_tanitvanya_-_blair_es_gyurcsany_ujra_a_palyan, consultat pe 16, 11. 2018.

⁹² http://eed.nsd.uib.no/webview/index.jsp?study=http://129.177.90.166:80/obj/fStudy/HUPA2006_Display&mode=cube&v=2&cube=http://129.177.90.166:80/obj/fCube/HUPA2006_Display_C1&top=yes, consultat pe 16.11.2018.

⁹³ ȚĂRANU Andrei (ed.), *The Quality of Democracy in the New Political Era*, Filidiritto Editore, Bologna, 2017, Chapter 7: Gabor Eugen, *The Impact of Left-Wing Parties on Open Societies in Central and Eastern Europe: Romania and Hungary*. Ponta and Gyurcsány Governments, p. 60.

⁹⁴ Idem.

⁹⁵ KOZMA Tamás, ÓHIDY Andrea, RÉBAY Magdolna, SZOLÁR Éva. (eds.) *The Bologna Process in Central and Eastern Europe*. Springer, Wiesbaden, 2014, pp. 137-138.

⁹⁶ <https://www.eurofound.europa.eu/publications/article/2008/majority-vote-yes-in-referendum-to-abolish-medical-and-higher-education-fees>, consultat pe 16. 11. 2018.

⁹⁷ MIHÁLY P. (ed.), *Health Insurance Reform in Hungary*, volume 1, Europe Ltd., Budapest, 2007, p. 7.

⁹⁸ ȚĂRANU Andrei (ed.), *The Quality of Democracy in the New Political Era*, Filidiritto Editore, Bologna, 2017, Chapter 7: Gabor Eugen, *The Impact of Left-Wing Parties on Open Societies in Central and Eastern Europe: Romania and Hungary*. Ponta and Gyurcsány Governments, p. 60.

⁹⁹ Ibidem, p. 61.

¹⁰⁰ <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.KD.ZG?locations=RO>, consultat pe 16. 11. 2018.

¹⁰¹ ȚĂRANU Andrei (ed.), *The Quality of Democracy in the New Political Era*, Filidiritto Editore, Bologna, 2017, Chapter 7: Gabor Eugen, *The Impact of Left-Wing Parties on Open Societies in Central and Eastern Europe: Romania and Hungary. Ponta and Gyurcsány Governments*, p. 61.

¹⁰² Idem.

¹⁰³ <http://news.bbc.co.uk/2/hi/europe/5354972.stm>, consultat pe 17. 11. 2018.

¹⁰⁴ ȚĂRANU Andrei (ed.), *The Quality of Democracy in the New Political Era*, Filidiritto Editore, Bologna, 2017, Chapter 7: Gabor Eugen, *The Impact of Left-Wing Parties on Open Societies in Central and Eastern Europe: Romania and Hungary. Ponta and Gyurcsány Governments*, p. 60.

¹⁰⁵ <http://library.fes.de/pdf-files/bueros/budapest/11166.pdf>, consultat pe 17. 11. 2018.

¹⁰⁶ <https://www.reuters.com/article/us-hungary-election/hungarys-strongman-viktor-orban-wins-third-term-in-power-idUSKBN1HE0UC>, consultat pe 17. 11. 2018.

¹⁰⁷ MACRON Emmanuel, *Revoluție*, Editura Trei, București, 2017, pp. 46-47.

Referințe

- ABRAHAM Florin, *Romania Since the Second World War: A Political, Social and Economic History*. Bloomsberry, New York, 2017.
- BAN Cornel, *Ruling ideas: how global neoliberalism goes local*, Oxford University Press, New York, 2016.
- BARBU Daniel, *Republica absentă. Politică și societate în România postcomunistă*, editura Nemira, București, 2004.
- BLAIR Tony, SCHROEDER Gerhard, *Europe: The Third Way/Die Neue Mitte*, The Friedrich Ebert Foundation, South Africa Office, June 1998.
- BUTI Daniel, RADU Alexandru (editori), *România între lucrul bine făcut și marea unire*, editura Pro Universitaria, București, 2015.
- COMAN Ramona, *Europeanisation et cooperation paneuropeenne des partis politiques. Une perspective roumaine*, Editura Universității din București, București, 2005.
- CONSTANTINIU Florin, *O istorie sinceră a poporului român*, editura Univers Enciclopedic Gold, București, 2011.
- CURAJ Adrian, DECA Ligia, EGRON-POLAK Eva, SALMI Jamil, *Higher Education Reforms in Romania. Between the Bologna Process and National Challenges*, Springer, 2015.
- DE MONTBRIAL Thierry, *Jurnal românesc – Journal de Roumanie*, traducere de Doina Romanenko, editura RAO, București, 2012.
- GABOR Eugen, „România – Regim hibrid? Rolul social-democrațiilor în traiectoria unei democratizări”, *Perspective Politice*, Vol. 10, Nr. 01, An 10 (2018), pp. 29-48.
- GIDDENS Anthony, *A Harmadik Út. A Szociáldemokrácia megújulása*. fordította Battyán Katalin, Agóra Marketing, Budapest, 1998.
- GRYZMALA-BUSSE Anna M., *Redeeming the communist past: the regeneration of communist parties in East Central Europe*, Cambridge University Press, Cambridge, 2002.
- GRYZMALA-BUSSE Anna M., „The Organisational Strategies of Communist Parties in East Central Europe, 1945-1989”, *East European Politics and Society*, vol. 15, nr. 02, 2001.
- HUREZEANU Emil, *Pe trecerea timpului: jurnalul politic românesc 1996-2015*, editura Curtea Veche Publishing, București, 2015.
- ILIESCU Ion, *Destinul unui om de stânga. Amintiri*, editura Litera, București, 2014.
- ILIESCU Ion, *Fragmente de viață și de istorie trăită*, editura Litera, București, 2011.
- KARATNYCKY Adrian (coord.), *Freedom in the World: The Annual Survey of Political Rights and Civil Liberties, 1995-1996*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1997.
- KOZMA Tamás, ÓHIDY Andrea, RÉBAY Magdolna, SZOLÁR Éva (eds.), *The Bologna Process in Central and Eastern Europe*. Springer, Wiesbaden, 2014.
- LÁSZLÓ I., FARKAS J., MIKLOS Sz., SZERDAHELYI I., (ed.), *Hungarian Studies on György Lukács*, volume 2, Akadémiai Kiadó, Budapest.

- MACRON Emmanuel, *Revoluție*, Editura Trei, București, 2017.
- MACSHANE Denis, *Brexit. How Britain Will Leave Europe*, I.B Tauris, London, 2015.
- MIHÁLY P. (ed.), *Health Insurance Reform in Hungary*, volume 1, Europe Ltd., Budapest, 2007.
- POPPER Karl R. , *Societatea deschisă și dușmanii ei*, Humanitas, București, 2017.
- ROMSICS Ignác, *A Harmadik Magyar Köztársaság. 1989-2009*, Kossuth Kiado, Budapest, 2010.
- SCHLESINGER Arthur M. Jr., *The Vital Center: the politics of freedom*, Transaction Publishers, New Brunswick, 1998.
- SCHMIDT-SCHWEIZER Andreas, *Politische Geschichte Ungarns von 1985 bis 2002: von der liberalisierten Einparteienherrschaft zur Demokratie in der Konsolidierungsphase*, Oldenbourg Wissenschaftsverlag, 2007.
- SCURTU Ioan (coordonator), *Structuri politice în Europa Centrală și de Sud-Est*, volumul 1, editura Fundației Culturale Române, București, 2003.
- SKRZYPEK Ania, *Europe, Our Common Future*, FEPS – Foundation for European Progressive Studies, Belgium, 2013.
- SOARE Sorina, „Le role de l'Internationale Socialiste et du Parti du Socialistes Europeens dans l'investiture democratique des sociaux-democraits roumains”, *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, volumul II, nr. 4, 2002.
- SOROS George, *The Crisis of Global Capitalism. Open Society Endangered*, Little Brown and Company, London, 1998.
- STOICA Stan, *România după 1989: Enciclopedie de istorie*, editura Meronia, București, 2010.
- SULTĂNESCU Dan, TEODORESCU Bogdan, „Stânga românească – începutul sfârșitului, sau un nou început?”, *Polis*, volum IV, nr. 1 (11), 2016.
- ȚĂRANU Andrei (ed.), *The Quality of Democracy in the New Political Era*, Filidiritto Editore, Bologna, 2017, Chapter 7: Gabor Eugen, The Impact of Left-Wing Parties on Open Societies in Central and Eastern Europe: Romania and Hungary. Ponta and Gyurcsány Governments, pp. 54-64.

Surse web

- <https://www.europe-politique.eu/>
- <https://pollofpolls.eu/>
- <https://www.socialeurope.eu/>
- <https://www.jacobinmag.com/>
- <http://www.oed.com/>
- <https://dexonline.net/>
- <https://www.zentrumspartei.de/>
- <https://www.theguardian.com/international>
- <https://greekleftreview.wordpress.com/>
- <https://www.newstatesman.com/uk>
- <https://www.bbc.com/news>
- <https://www.hotnews.ro/>
- <https://romanalibera.ro/>
- <https://www.9am.ro/>
- <https://adevarul.ro/>
- <http://www.progressionline.org.uk/>
- <https://www.agerpres.ro/>
- <http://cdep.ro/>
- <https://republica.ro/>
- <https://www.mediafax.ro/>
- <http://www.economica.net/>
- <https://ipu.org/>
- <https://parameter.sk/>
- <https://www.highbeam.com/>

<http://nol.hu/>.
<https://www.nato.int/>.
<https://www.dw.com/ro/focus/s-10575>.
<https://24.hu/>.
<http://www.origo.hu/index.html>.
<http://www.valasztas.hu/en/home>.
<http://kitekinto.hu/>.
http://www.nsd.uib.no/european_election_database.
<https://www.eurofound.europa.eu/>.
<http://www.worldbank.org/>.
<https://www.iri.org/>.
<https://www.fes.de/>.
<https://www.reuters.com/>.